

digne sibi. Quid plura? modo revertamur ad ea quibus maximo gaudio vestra repleti debent corda. In fine vero mensis Maii praelium cum Turcis fieri stabilivimus. Illos autem Deo gratias devicimus. Ex illis autem procul dubio in ipso praelio xxx millia mortua sunt, ex nostris vero tria millia in pace defuncta sunt, qui sine dubitatione ulla vita gloriantur aeterna. Ibi certe innumerabiliter copiam auri et argenti atque pretiosarum vestium, nec non et armorum omnes nos recuperavimus. Nicæam quoque ingentem civitatem virtute forti comprehendimus, et ultra eam castra et civitates, et per decem dietas acquisivimus. Postea apud Antiochiam bellum magnum fecimus quod multum viriliter devicimus, adeo quod ex eis sexaginta et novem millia occisa sunt, ex nostris vero decem millia in pace defuncta sunt. Quis tale gaudium vidit? *Sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus* (Rom. XIV, 8). Ad hæc pro certo sciatis regem Persarum in festivitate Omnium Sanctorum nobis praelium se peracturum mandasse, asserens quod si nos devicerit, nullatenus cum rege Babyloniae et aliis pluribus regibus paganis super Christianos cessabit. Porro si perdiderit,

(69) Is erat S. Hugo, qui anno 1081, a Gregorio papa VII consecratus, paucis post annis S. Brunonem ejusque socios excepit, atque eis Carthusiae

se et omnes quos adungere poterit, Christianos futuros spondit. Unde vos valde precamur, ut inde jejunia, ac eleemosynas missasque assidue cum devotione faciatis. Specialiter autem tertium diem ante festum qui est dies Veneris, in quo triumphante Christo praelium potenter commissuri sumus, devote cum eleemosynis et orationibus observetis.

Ego Gratianopolitanus (69) episcopus has litteras mihi allatas Gratianopolim vobis sanctæ Turonensis Ecclesie archiepiscopo et canonicis mitto, ut per vos omnibus qui ad festum convenerint innotescant, et per eos diversis partibus orbis ad quas redituri sunt, alii eorum justis petitionibus, orationibus et eleemosynis subveniant, alii vero cum armis accurrere festinent.

EPISTOLA V.

DAIMBERTI PISANI ARCHIEPISCOPI, GODEFRIDI BULLONII ET RAYMONDI COMITIS S. ÆGIDII AD PASCHALEM PAPAM.

(Anno 1100.)

De victoriis ab exercitu Christiano in terra sancta reportatis.

[Vide in Paschali ad an. 1118.]

solitudinem ad novum vitæ genus instituendum ibidem commisit. Præerat vero tunc Turonensi Ecclesie Radulphus II.

GODEFRIDI REGIS CONCIO AD MILITES CHRISTIANOS

Ut pristinae virtutis memores obsidioni Antiochiæ insistant.

(WILLELM. TYR., l. v, n. 5).

Si ita, ut nobis nuntiatum est, peccatis nostris exigentibus, Domino permittente, de dominis et fratribus nostris hostes nominis et fidei Christianæ triumphaverunt, nihil aliud restare video, viri illustres, quam ut cum eis moriamur, aut tantam Domino Jesu Christo illatam ulciscamur injuriam. Mihi, credite, quia nec vita, nec salus morte, vel quolibet ægrotudinis genere, charior est, si tantorum principum sanguis impune effusus est super terram; aut tanta Deo devoti populi strages maturam non invenerit ultionem. Videtur ergo mihi quod

hostes de præsentis aliquantulum elati victoria, imprudentius se habebunt; et de sua virtute præsumentes, per nos ad urbem redire, prædara et manubias inferre non verebuntur. Nos ergo, si tamen, ita vobis videtur, hic simus parati; et justam causam foventes, de obtinenda victoria, in eo cui militare nos credimus, spem certam habeamus: et hostes, si per nos redire voluerint, in ore gladii, hostium more suscipiamus, injuriæ memores illatæ, et a paternis virtutibus non degeneres.

GODEFRIDI REGIS DIPLOMATA.

Præceptum Godefridi ducis pro cella Satanacensi (70) — *Ecclesiam S. Dagoberti martyris, apud Satanacum sitam et ab Arnulfo comite occupatam, Gorziensibus monachis restituit.*

(Anno 1093).

[MARTEN., *Anecd.*, t. I, p. 162].

In nomine sanctæ et individuae Trinitatis, Patris,

70) *Stenai.*

et Filii, et Spiritus sancti. GODEFRIDUS, divina propitiante gratia, dux et marchio.

Justum et utile nobis esse scire et considerare debemus: ut, quoniam sæcularis militiæ negotii occupati divinis intendere, prout expedit, nequaquam valemus, saltem Deo et sanctis peculiariter in monasteriis Deo servantibus consilium nostrum

et auxilium exhibentes, per hoc beneficentiae eorum pariterque mercedis, ipso Deo donante, participes existere valeamus. Unde notum esse volumus sanctae universalis Ecclesiae filiis fidelibus, tam futuris quam praesentibus, quia dux Godefridus avus meus cum Beatrice uxore sua apud Sathanacum juris sui villam, in ecclesia sancti martyris Dagoberti pro suarum animarum remedio monachos de monasterio Sancti Gorgonii constituerunt, eisque inter alia ad supplementum victus et vestitus ecclesiam villae Mosaci, quae sine contradictione suae proprietatis erat, legaliter condonavert; quam etiam ipsi monachi tota vita ipsius avi mei et filii sui avunculi mei quiete et pacifice possederunt. Postquam vero ipsis defunctis in nostras manus honor eorum per successionem devenit, et pene omnis regio ipsis ante subjecta in odium nostri atque inimicitias gratuita conjuravit, ipsi tunc hostes nostri, causa odii in nos assumpti, in ipsos quoque monachos insurrexerunt, eisque per summam injustitiam atque violentiam ipsam ecclesiam de manibus abstulerunt, atque alteri in beneficium tradiderunt, multisque annis, usquedum videlicet erga nos in gratiam redirent, coeptam injustitiam Deo sanctisque sibi famulantibus intulerunt. Super qua re cum apud Sathanacum, nobis praesentibus, quaestio oborta fuisset, et ipsis etiam coessentibus qui ipsam violentiam exercebant, concio monachorum nos super hac interpellari coepisset, seque jam super hoc apud synodum Treverensem proclamationem fecisse, et judicio synodali ipsam ecclesiam suo juri adjudicatam fuisse et auctoritate pontificali pacem et quietem possidendi sibi imperatam esse dixisset, simulque adhuc superesse testes qui praedictae donationi avi mei interfuissent efficaciter affirmasset, ipsos testes undique evocari et ante nos coadunari effecimus, et ipsis testificantibus vera esse quae ipsi asseverabant omni parte reperimus. Quibus omnibus auditis et diligentius consideratis, visum est nobis comitem Arnulfum qui princeps ipsorum fuerat ecclesiae pervasorum, sub nomine sacramenti et fidei conjurare, utrumnam haec omnia cognosceret vera esse, an potius ea vel vellet vel posset veraciter impugnare. Qui sine ipsa adjuratione confessus est. Haec ita, ut diximus, acta esse, seque et interfuisse, et audisse, et vidisse et, ipso avo meo hanc donationem fa-

(71) Hanc chartam edidit Miræus in notitia ecclesiarum Belgii, sed valde truncatam et cum nonnullis mendis, integram hic ex chartario Gorziensi et sanam damus.

(71*) Godefridus, cognomento *Barbatus*, Goziloni patri, adhuc viventi, in ducatu Mosellano suffectus est, juxta Hermannum Contractum. Ducatu illo postmodum, ob rebellionem, ab Henrico IV rege privatus, in Italiam se contulit, et Beatricem, Bonifacii Italiae marchionis viduam, Frederici II Mosellanorum ducis filiam, duxit uxorem. Exinde ducatum Lotharingiae inferioris obtinuit, et anno 1070, moriens, Viriduni est conditus. Liberos reliquit Godefridum cognomento *Gibbosum*, seu *Strumam*, seu *Justum* ut apud Tyrium lib. IX, cap. 5, et *Idam*, Godefridi Bullonii matrem.

PATROL. CLV.

ciente, laudasse. Hac ejus confessione percepta, subsequenter eum monuimus, ut sancto et nobis exinde faceret quod facere jure deberet, et ipsam invasionem coram Deo et sanctis emendans, deinceps ab ipsa ecclesia cum omnibus sibi subjectis perpetualiter abstinere, et ipse jure obniti non valens, ad opus Dei et S. Dagoberti sibi que deservientium monachorum ipsam ecclesiam nobis integre et sine omni in posterum reclamazione reddidit, et verpovit, et nobis ipsius ecclesiae donum sancto Dagoberto super altare restituentibus, ipse spontaneus interfuit et laudavit. Unde ut haec rerum gestarum memoria per tempora succedentia firma permaneat et inconvulsa, hanc descriptionem memorialem fieri jussimus, et sigilli nostri impressione ac testium idoneorum affixione roborari statuimus.

Signum Godefridi Dei gratia ducis et marchionis. S. Amalrici. S. Simonis fratris sui. S. Valteri. S. Attonis. S. Dudonis. S. Gerardi. Signum Hembaridi. S. Helberti. S. Arnulfi. S. Aleranni. Signum Simonis. Signum Ursionis, S. Heriberti, S. Hagineri, S. Oilardi, S. Guigfridi, S. Franconis, S. Hugonis, S. Harmanni.

Acta Bullioni anno Dominicæ Incarnationis 1093 indictione I, anno regni Henrici quarti xxxvii, imperii x, pontificante domno Fulberto Trevirorum, archiepiscopo, anno sui pontificatus x (71).

II.

Godefridus Bullonius, dux Lotharingiae, postea rex Hierosolymorum, copiosius dotat monasteriolum seu prioratum S. Petri, in municipio Bulloniensi, a Godefrido Barbato, Lotharingiae duce, fundatum. Anno 1094).

[MIRÆUS, *Opp. diplom.*, I, 76.]

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Amen. Ego GODEFRIDUS, legitimus successor et hæres ducis (71*) Godefridi Barbati, filii que ejus potentissimi et justissimi ducis Godefridi (72) avunculi mei, repræsentans, nec non beneficia, quae divina mihi gratia donaverat, recogitans, de iisdem donis suis, ad augendum servitium ejus, destinavi reddere aliqua.

Et quia praefatus avus meus Godefridus apud ecclesiam beati Petri apostolorum principis, quae sita est ante castrum Bullonium, religiosos fratres ex cœnobio beati Huberti pontificis, concegente venerabili Theoderico abbate, pro remedio animae suae

(72) Godefridus, cognomento *Gibbosus*, seu *Struma*, seu *Justus*, ut supra in hoc diplomate vocatur, patri in ducatu Lotharingiae inferioris successit, et una Marcam Antverpiensem tenuit. Uxor illi fuit Mathildis potentissima Italiae marchionissa, Beatricis paulo ante laudatae filia, quae amplissimas possessiones Ecclesiae Romanae, testamenti tabulis, legavit, et anno 1115 obiit. Godefridus porro *Gibbosus* anno 1076 Antverpiae a sicario confossus est, et Viriduni juxta patrem humatus. Sine liberis moriens *Gibbosus* nepotem suum ex sorore *Ida* Godefridum Bullonium universi patrimonii sui (in his Bullonii, teste Gomicurtio,) scripsit hæredem. Tyrius lib. IX, cap. 5, spectavit Bullonium jam olim ad suos ex parte matris majores: unde et Godefridus cognominatur Bulloniensis. Gom. ex Sigeberto.

constituerat, et eandem constitutionem suam de nominatis ibidem redditibus, auctoritate et privilegio Alexandri papæ confirmari fecerat, mihi quoque visum est justum, ex effectu divinæ inspirationis, ut qui eram ejus honoris, essem et particeps devotionis.

Hanc meam intentionem cum retulisset matri meæ Idæ, prædicti ducis filiae, et fratribus meis Balduino et Eustathio, eorum deinde consilio et consensu voluntario, ecclesiam nostram, nostri proprii et hæreditarii juris de Baseio, destinavimus et donavimus, ad augmentum prædictæ eleemosynæ avi mei Godefridi donandam perpetualiter beato Petro et beato Huberto.

Quod donum ut ratum et firmum esset, eandem matrem meam et fratres meos Bullonium duxi, et in præsentia optimatum meorum, vestituram prædictæ ecclesiæ in Baseio (73), sine ulla calumnia et contradictione, simul deposuimus super altare beati Petri; eandemque donationem ego ipse, qui eram legalis advocatus Ecclesiæ (seu monasterii S. Huberti), abbate Theoderico ibidem præsentem, jure tuendam recepi.

Actum publice Bullonii anno Dominicæ Incarnationis 1094, indictione II.

III.

Godefridus Bullonius, Lotharingæ dux, ejusque frater Balduinus (qui postea Hierosolymitani ex ordine reges fuerunt) ecclesiam S. Dagoberti, in Sathanaco (74) Lotharingæ oppido sitam, amplius dotandam curant.

(Anno 1096.)

[MIRÆUS ubi supra, p. 365.]

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, GODEFRIDUS Dei gratia et misericordia dux et marchio.

Quoniam quidem negotiis sæcularibus satis superque detenti, divinis prout necesse est intendere non valemus, et per hoc temporalia emolumenta spectantes, animarum statum, quod nobis valde formidabile est, negligere non timemus, operæ pretium est nobis saltem Deo regulariter servientium utilitatibus providere: quatenus, ipsis pro nobis orantibus, mercedis eorum apud Deum in aliquo participes valeamus existere.

Unde ego et frater meus Balduinus notum facimus omnibus nunc vel futuris temporibus sanctæ Ecclesiæ filiis et fidelibus quod ecclesia apud Sathanacum olim villam, nunc castellum, in honore S. Dagoberti martyris constructa, temporibus prædictis, ab avo nostro duce Godefrido Barbato et Bea-

A trice (75) conjuge sua, S. Gorgonio Gorziensi et Henrico ipsius loci abbati venerando, et monachis ipsius, cum omnibus appendiciis suis donata, et ab ejus filio Godefrido similiter duce, nostroque avunculo, tota vita sua laudata; sed postea nobis in eorum hæreditatem succedentibus, et multis gravibusque contra nos excitatis bellorum tumultibus, ex uno ab hostibus nostris, occasione nostri odii, per circuitum suum direpta est et vastata; ex alio, nobis in ejusmodi tempestatibus occupatis, non ita ut dignum et necessarium fuerat, provisa est et defensa.

Quapropter monachis, qui ibi dispositi erant, penurias aliquantas patientibus, et super hoc quibusdam honestis hominibus apud nostram audientiam querimoniam facientibus, statuimus dominum Warnerum, Gorziensem abbatem, prædicti Henrici successorem, ad nos cum suis fratribus convocare; et consilio inter nos communicato, justum et utile visum est per nostram et ejus donationem ipsorum fratrum Sathanaci commorantium substantiam multiplicari et crescere; quatenus dum minus rerum temporalium sollicitudinibus occuparentur, divini servitii studiis efficacius insistere animarentur.

Prædictus ergo abbas cum consilio fratrum suorum, ad supplementum substantiæ, quidquid Ecclesia Gorziensis in Gaudiaco villa, super fluvium Mosellam sita, possidebat, contulit et perpetuo possidendum rata donatione firmavit, scilicet in ecclesia, decimis, vineis, campis, pratis, pascuis, silvis, terris, et suis omnibus pertinentiis; accepto tamen navali transitu et reditu, qui ibi inter monasterium et civitatem decurrit.

Nos autem quidquid primum præscriptus avus noster Godefridus Barbatus, et conjux sua Beatrix, ad ecclesiam ipsam et monachorum in ea Deo famulantium sustentiam et utilitatem contulerat, et postea vel quorundam præsumptio hostilis abstulerat, vel nostra occupatio et auxilii indigentia etiam a nostris contra ipsos violenter teneri pertulerat, porrectis simul manibus, scilicet ego Godefridus dux et frater meus Balduinus, integre et absolute reddimus; utque deinceps in perpetuum fratres prædicto loco deservientes pacifice illud, et absque cuiusquam inquietudine teneant, per manus liberorum fidejussorum, super altare S. Gorgonii donum ipsum poni et vestitura legali confirmari effecimus: scilicet ecclesiam S. Dagoberti, cum domo qua

(73) *Baseio*. Godefridus Bullonius, natus est ac nutritus in Baisu juxta Genappiam, ut legitur in ms. Nivellensi Genealogia ducum Brabantiae; et in chronico magno Belgii est prope Villers in Gallo-Brabantia, ad Tiliam.

(74) *Sathanacum*, vulgo *Stenay*, oppidum est hodie ducatus Lotharingæ.

(75) *Beatrix*, Frederici II Lotharingæ Mosellani ducis filia, primum Bonifacio Tusciæ marchioni, post Godefrido Magno seu Barbato, utriusque Lotharingæ duci nupsit. Ex Bonifatio Mathildem, et ex Godefrido Magno genuit Godefridum Gibbosum, Lotharin-

giæ inferioris ducem, et Idam Eustathii II comitis Boloniensis conjugem, Godefridi Bullonii matrem. Mathildis virilis animi mulier, anno 1077 et 1102 varia Tusciæ et Liguriæ oppida S. Romanæ Ecclesiæ dono dedit, quæ hodie patrimonium S. Petri nuncupantur. Anno 1115 e vita decessit, his quidem nupta, primum Godefrido Gibboso supra nominato, post, ann. 1089, Welphoni, Welphonis IV Bajoariæ ducis filio, Azonis marchionis Ferriarensis nepoti, sed semper intacta, ut Bertholdus, Domnizo, Leo Ostiensis, et scriptor Chronici de Guelfis, tom. II, Canisii, narrant.

vulgo cella vocatur et cum omnibus ab antiquitate appendiciis suis in decimis, pratis, silvis, terris cultis et incultis, viridariis, molendinis, aquis, piscationibus, acquisitis et acquirendis et omnibus quæ quocunque modo nominari possunt pertinentiis, simulque ecclesiam de Mosaco, cum omnibus utilitatibus suis, et omnibus, quæ prædictus avus meus superaddidit, donationibus prælibatis.

Præterea ne quis unquam huic nostræ constitutioni et vestituræ legali audeat refragari, nostra et omnium successorum nostrorum auctoritate et banno prohibemus et interdiciamus, et quidpiam late præsumperit, ad divinum eos iudicium provocamus.

Ut etiam hæc nostra statuta rata et inconvulsa permaneant, hanc memorialem descriptionem fieri jussimus, et sigilli nostri impressione, testiumque idoneorum affixione signavimus.

Signum Godefridi ducis qui hanc chartam describi fecit.

S. Baldwini, fratris sui, S. Walterii, advocati, S. Henrici comitis, S. Amalrici, S. Richeri, S. Ottonis, S. Ludonis, S. Heriberti, S. Everardi, S. Albrici, S. Leudonis, S. Sihardi, S. Sozfridi, fratris sui, S. Helgaudi, S. Franconis, S. Hugonis.

Actum Sathanaci, anno Dominicæ Incarnationis millesimo nonagesimo sexto, indictione quarta.

ASSISES DE JERUSALEM.

Rubricas et excerpta nonnulla tantum damus cum præfatione editoris. Vide si lubet : *Assises et bons usages du royaume de Jérusalem, tirés d'un manuscrit de la bibliothèque Vaticane, avec les notes et observations de Gaspard Thaumas de la Thaumassière, écuyer, seigneur du Puy-Ferrand, avocat en parlement.* — Bourges, 1690; vel hujus Collectionis præstantissimam recensionem, quam novissime edidit illustrissimus comes Arthurus BEUGNOT. Paris, 1841.

PRÆFATIO

Editionis Bituricensis anni 1690.

Les Assises de Hierusalem sont les loix, statuts, usages et coutumes accordées au royaume de Hierusalem par Godefroy duc de Buillon l'an 1099, par l'avis du patriarche et de ses barons, après qu'il en eut été élu roy. Elles sont appelées Assises, parce qu'elles furent faites en l'assise ou assemblée des grands du royaume, de même que la celebre ordonnance de Godefroy comte de Bretagne et de ses barons de l'an 1185, pour le partage noble, est appelée l'Assise du comte Godefroy. Et chez Houeden : *Assisæ Henrici regis factæ apud Clarendonum* dans le *Regiam majestatem* lib. III., c. 27, § 2., *Ex beneficio Constitutionis regni, quæ Assisa nominatur.* L'assise du roy Bauduin ch. 117. L'assise du roy Amaury ch. 273. Assise du roy Amaury et du roy Bauduin son fils. Ass. ch. 288. Assise du roy Hugues ch. 309. Spelman. f. 53. *in verbo* ASSISIA.

Ces Assises furent écrites par l'ordre de Godefroy de Buillon, et scellées de son sceau, de ceux du patriarche et du vicomte de Hierusalem. Elles furent appelées les Lettres du Sepulchre, parce qu'elles étoient gardées en un coffre, dans l'église du Sepulchre, d'où elles étoient tirées en la presence du roy, ou de celuy qui étoit par luy commis, du patriarche, ou en son absence du prieur du Sepulchre, de deux chanoines et du vicomte, lorsqu'il y avoit débat sur quelque article de ces coutumes.

¹ Mais, comme elles avoient été corrigées et augmen-

tées à diverses fois par Godefroy et ses successeurs rois de Hierusalem, elles furent redigées par écrit et mises en ordre par Jean d'Ibelin, comte de Japhe et d'Ascalon, seigneur de Baruth et de Rames, vers l'an 1250. Il étoit fils de Balian d'Ibelin et d'Eschive de Montbeliard, et il mourut l'an 1266.

Elles furent une seconde fois revuës le 3 novembre 1369, après la mort de Pierre de Lusignan roy de Chipre, par l'ordonnance de Jean de Lusignan prince d'Antioche, baillistre de Pierre de Lusignan roy de Chipre son neveu, par seize hommes nommez et choisis en l'Assemblée des états du royaume, et après elles furent mises au tresor de l'église de Nicossie, dans un coffre scellé de quatre sceaux.

J'en ai recouvré par le moyen de M. d'Herouval un exemplaire en la bibliothèque de feu M. Brodeau, transcrit sur le manuscrit de la bibliothèque Vaticane, et un autre dans celle de M. Colbert; les Assises ont été traduites en Italien, et imprimées à Venise en l'an 1543.

Rhamnusio dit que Baudouin I, empereur de Constantinople les fit apporter de Jerusalem pour les faire observer dans l'Empire, et pour regler les services de fiefs et des vassaux.

Il est certain qu'elles ont été tirées des coutumes et usages de la France, comme le justifient les chapitres 294 et 295 et *Willz'n. Tyrius* lib. XVI, ch. 2, et lib. XIX, ch. 2.